

The place of transparency and responsibility in fighting corruption in government transactions¹

Hamid Reza Golpour², Mohammad Nabipour³, Mehdi Esmaili⁴, Mehdi Kazemi Joybari⁵ Received: 2022-05-20
Accepted: 2022-08-05

Abstract

Background and purpose: Government purpose is one of the most important methods of budget spending in economic systems, and it is considered the most important legal tool for committing economic corruption. This article aims to investigate the position of transparency and accountability in the government in order to identify existing problems and provide solutions to solve them.

Method: The research method is an analytical description using library sources, documents, laws and regulations related to them with international histories.

Findings: Laws and regulations in the field of government with different universal principles of compatibility do not pay much attention to the two issues of "conflict of meaning" and "transparency and accountability". The findings show that in recent years, the inflation of laws in the field of corruption, the law about the prohibition of interference of ministers and parliamentarians and government employees in the government and the country, the prohibition of taking commissions abroad, the prohibition of certification of a job, Law on the management of civil services, the implementation law of Article 44 of the Constitution, etc., due to the lack of necessary political will, lack of transparency and negligence in tracking and correct diagnosis, not only the damage has not decreased, but there has been a surprising change in the conflict.

Conclusion: The most important tool to deal with corruption is the existence and guarantee of transparency in internal laws and regulations. In response to this problem, the government approved the transparency bill in 1998. However, its effectiveness, considering the abandonment of anti-infection laws, in addition to political will, requires freedom of the media as well as modernization and conforming to global standards.

Keywords: financial transparency, government responsibility, administrative corruption, government transactions, transparency bill

Citation (APA): Golpour, Hamid Reza; Nabipour, Mohammad; Esmaili, Mehdi; Kazemi Joybari, Mehdi. (1401). The place of transparency and responsibility in fighting corruption in government transactions, Quarterly of Supervision and Inspection, 16 (60), pp 73-98

[DOI:10.22034/SI.2022.99275](https://doi.org/10.22034/SI.2022.99275)

1. This article is an excerpt from a doctoral thesis entitled "The position of transparency and responsibility in the fight against corruption in government transactions".
2. Specialized PhD student, Department of Law, Penalty and Criminology, Ayatollah Amoli Unit, Islamic Azad University, Amol, Iran. Email: golpourelawyer@gmail.com
3. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Shomal University, Amol, Iran (corresponding author). Email: nabipour_m@yahoo.com
4. Assistant Professor, Department of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran. Iran. Email: dresmaeli@yahoo.com
5. Graduated with a PhD in criminal law and criminology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Email: m.kazemi.j@gmail.com

جایگاه شفافیت و پاسخگویی در مبارزه با فساد در معاملات دولتی^۱

حمید رضا گل پور^۲، محمد نبی پور^۳، مهدی اسماعیلی^۴، مهدی کاظمی جویباری^۵ تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۴

چکیده

زمینه و هدف: معاملات دولتی یکی از مهمترین روشهای هزینه‌کرد بودجه در نظامهای اقتصادی است و به همین دلیل مهمترین ابزار قانونی ارتکاب مفاسد اقتصادی به شمار می‌آید. این مقاله با هدف تمرکز بر جایگاه شفافیت و پاسخگویی در معاملات دولتی در صدد شناسایی مشکلات موجود و ارائه راهکارهایی برای رفع آنهاست.

روش: روش پژوهش، توصیفی تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، اسناد، قوانین و مقررات مربوط و تطبیق آنها با استانداردهای بین‌المللی است.

یافته‌ها: قوانین و مقررات در حوزه معاملات دولتی با اصول جهانی سازگاری چندانی ندارد به دو مسئله "تعارض منافع" و "شفافیت و پاسخگویی" توجه چندانی نشده است. یافته‌ها نشان می‌دهد طی سالهای اخیر به رغم تورم قوانین در حوزه فساد مانند قانون درباره منع مداخله وزیران و نمایندگان مجلسین و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری، ممنوع بودن گرفتن پورسانت در معاملات خارجی، ممنوع بودن تصدی بیش از یک شغل، قانون مدیریت خدمات کشوری، قانون اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی و ... به دلیل نبود اراده سیاسی لازم، نبود شفافیت و اهمال در ردیابی و تشخیص درست تعارض منافع نه تنها فساد کاهش نیافته بلکه ابعادی گسترده و حیرت‌انگیز یافته است.

نتیجه‌گیری: مهمترین ابزار مقابله با فساد وجود و تضمین شفافیت در قوانین و مقررات داخلی است. دولت در پاسخگویی به این مشکل، لایحه شفافیت را در سال ۹۸ به تصویب رساند؛ اما کارآمدی آن با توجه به تراکم قوانین ضد فساد، علاوه بر اراده سیاسی نیازمند آزادی رسانه‌ها و هم‌چنین روز آمد سازی قوانین و مقررات مطابق با استانداردهای جهانی است.

واژگان کلیدی: شفافیت مالی، پاسخگویی دولت، فساد اداری، معاملات دولتی، لایحه شفافیت

استناد (APA): گل پور، حمید رضا؛ نبی پور، محمد؛ اسماعیلی، مهدی؛ کاظمی جویباری، مهدی. (۱۴۰۱). جایگاه شفافیت و پاسخگویی در مبارزه با فساد در معاملات دولتی، فصلنامه نظارت و بازرسی، ۱۶ (۶۰)، صص ۹۸-۷۳

DOI: 10.22034/SI.2022.99275

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان "جایگاه شفافیت و پاسخگویی در مبارزه با فساد در معاملات دولتی" است.

۲. دانشجوی دکتری تخصصی، گروه حقوق، جزا و جرم‌شناسی، واحد آیت‌الله امینی، دانشگاه آزاد اسلامی، آمل، ایران. رایانامه: golpourlawyer@gmail.com

۳. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شمال، آمل، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: nabipour_m@yahoo.com

۴. استادیار، گروه حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: dresmaeli@yahoo.com

۵. دانش‌آموخته دکتری تخصصی حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: m.kazemi.j@gmail.com

معاملات دولتی در راستای اعمال تصدیگری برای حسن اجرای وظایف کمکی، پشتیبانی از قبیل تدارک، وسایل و ابزار کار، تهیه جا و مکان، تأمین خدمات و غیره به موجب قوانین و مجوزهای خاص با اشخاص حقیقی یا حقوقی دیگر منعقد می‌شود که دست کم یک طرف آن دولت و یا دستگاه‌های عمومی و شهرداریها هستند و معمولاً در دو قالب شناخته شده "مناقصه" به منظور خرید کالا و خدمات و "مزایده" برای واگذاری کالا و خدمات و به دلایل متعددی از جمله تصدی امور عمرانی، بهداشتی، خدماتی، نظامی، پژوهشی، خرید و فروش تجهیزات یا نیروی انسانی انجام می‌شود که یا دولت، خود امکانات کافی برای اجرا یا تهیه آنها را ندارد یا سیاستهای کلان اقتصادی باعث می‌شود دولت ترجیح دهد در این زمینه از توان بخش خصوصی استفاده کند (کیانی، ۱۳۹۰، ص ۷). سازمانهای دولتی در بیشتر کشورها، خریدار بخش عظیمی از کالاها و خدمات هستند و دولت، بزرگترین گروه مشتری در بسیاری از این کشورهاست. سازمانهای دولتی از طریق برگزاری مناقصه به خرید کالا و خدمات اقدام می‌کنند. معمولاً برندگان کسانی هستند که کمترین قیمت را پیشنهاد می‌کنند (علیخانی، ۱۳۸۷، ص ۲۷). از سوی دیگر تدارکات دولتی حدود ۳۱ تا ۳۶ درصد تولید ناخالص ملی کشورهای توسعه یافته و ۳۶ درصد تولید ناخالص ملی کشورهای در حال توسعه را تشکیل می‌دهد. اهمیت این بحث در تجارت بین‌الملل به این دلیل است که بیش از ۷۶ درصد از تجارت بین‌الملل را تهیه تدارکات دولتی تشکیل می‌دهد (اخباری و زیدی زاده، ۱۳۹۰، ص ۸۵). بررسی و محاسبات نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۹ حجم تولید ناخالص داخلی ۱۴۷۰ هزار و ۷۰۰ میلیارد تومان بوده است. سهم بودجه شرکتهای دولتی از تولید ناخالص داخلی، رقمی معادل ۴۷/۶ درصد و سهم دولت از تولید ناخالص داخلی ۱۹/۵ درصد بوده است؛ بنابراین در مجموع، سهم دولت از اقتصاد ایران بیش از ۶۰ درصد است (سالنامه بانک مرکزی ایران).

عنصر هدف در معاملات دولتی ناشی از اندیشه مداخله‌گری در امور اجتماع و مردم به دلیل عرضه خدمات عمومی است. معاملات دولتی همانند دیگر قراردادها نیست که منعقد کننده آن دو طرف خصوصی داشته باشد؛ بلکه طرف سوم هم هست که حضور آن نامرئی است که مردم آن کشورند به گونه‌ای که نتایج واقعی قرارداد، مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهد (کیانی، ۱۳۹۰، ص ۱۲)؛ بنابراین فساد در قراردادهای دولتی مستقیماً منافع عموم مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ به همین دلیل باید از تمامی ابزارها و راهکارهای لازم برای جلوگیری از فساد بهره جست. عمده مطالعات پیشین در حوزه فساد در معاملات دولتی تمرکز خود را بر وضعیت

شکلی نظام حاکم بر معاملات و خریدهای دولتی در ایران قرار داده بود. قانون محاسبات عمومی ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۴۹ و قانون محاسبات عمومی مصوب ۱۳۶۶ معاملات دولتی را در قالب چند ماده و تبصره در متن قوانین خلاصه کرده بود. وجود آیین نامه‌های معاملاتی متعدّد، نبود تعاریف دقیق قانونی از عبارات و اصطلاحات مربوط به معاملات دولتی بویژه تعریف مناقصه و در نتیجه، برداشتها و تفاسیر گوناگون و مبهم، عدم شفافیت در مناقصه‌ها نبود بانک اطلاعاتی منسجم در مورد سوابق و اطلاعات مناقصه‌های برگزار شده و ... ، بازنگری در روند معاملات و خریدهای دولتی را ناگزیر ساخت. سرانجام به منظور وحدت روش در برگزاری مناقصه و اعمال شفافیت در این گونه معاملات، قانون برگزاری مناقصات در سال ۱۳۸۳ با اهداف ایجاد یکپارچگی در مقررات ناظر به خریدهای دولتی، شفافیت در فرایند مناقصه، رعایت عدالت و بیطرفی در انتخاب طرف معامله، کاهش موارد ترک تشریفات مناقصه، رقابت بیشتر در خریدهای دولتی، رسیدگی به اعتراضات و ... با اعمال شفافیت به تصویب رسید (ابوئی و کاشانی، ۱۳۹۸، ص ۴۲). هر چند این قانون در ایجاد شفافیت در معاملات و خریدهای دولتی گامی مؤثر و مثبت به شمار می‌رود و نیز از جهات زیادی استانداردهای بین‌المللی را درباره خریدهای دولتی رعایت کرده، چالشهای جدی نیز در این قانون هست که هم در حوزه داخلی و هم با معیارهای بین‌المللی مغایر است؛ به طور مثال، موافقتنامه تدارکات دولتی سازمان جهانی تجارت، اولویت را به عرضه کنندگان داخلی داده است که موافقتنامه شدیداً آن را نفی می‌کند. به همین دلیل، دولت در سال ۱۳۹۸ لایحه‌ای را تحت عنوان شفافیت در معاملات دولتی به تصویب رساند تا از بروز فساد جلوگیری کند؛ اما جایگاه شفافیت در این لایحه و همین طور قوانین موجود مشخص نیست. به صورت کلی این مقاله تمرکز خود را بر ماهیت مواد قانونی مرتبط با معاملات دولتی از دو دیدگاه تعارض منافع و شفافیت و پاسخگویی قرار می‌دهد؛ لذا این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که جایگاه مؤلفه شفافیت و پاسخگویی در مبارزه با فساد در معاملات دولتی کجاست و مهمترین مشکل لایحه شفافیت در معاملات دولتی (مصوب ۱۳۹۸) چیست.

۲. پیشینه پژوهش

بایرام پور، ساروی و حقیقی (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان "طراحی الگویی برای تعیین عوامل مؤثر در بروز فساد اداری و بررسی نقش نظارت و شفافیت سازمانی در پیشگیری از آن" به این نتیجه رسیدند که عامل سازمانی بیشترین تأثیر را در ایجاد فساد اداری دارد. عامل محیطی دومین رتبه و عامل فردی سومین جایگاه را در گسترش فساد اداری در این

پژوهش دارد. شاخصهای ضعف نظارتی، ضعیف بودن خطر کشف جرم، هم‌رنگ جماعت شدن و برتری منافع فردی بر منافع عمومی، دوری از معنویت (مادیگرایی و تجمل‌گرایی افراطی) از جمله عواملی است که در بروز فساد اداری نقش زیادی دارد. با نظارت و بازرسیهای دوره‌ای و اتفاقی می‌توان خطر کشف جرم را در سازمانها افزایش داد و محیطهای سازمانی را به منظور هر گونه تخلف و فساد نا امن کرد و هم چنین با اصلاح و شفاف‌سازی ساختارها، تعاملات و فرایندهای سازمانی، استقرار نظام شایسته سالاری می‌توان به مدیریت و مهار فساد اداری موفق شد. رحیمی (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان "واکاوی رویکرد سازمان شفافیت بین‌الملل و طرح حمایت از افشاگران فساد" مشخص کرد که از مقایسه طرح حمایت از افشاگران فساد مجلس و مهمترین اصول سازمان شفافیت بین‌الملل نتیجه می‌شود که طرح مجلس در غالب موارد از اصول شفافیت بین‌الملل پیروی نکرده است و خلأها و ایرادهای بسیاری دارد؛ لذا در پایان پس از ذکر نقاط ضعف و قوت، یک ماده واحد با ۴ تبصره برای جایگزینی آن طرح پیشنهاد شده است. کاویانی، عطریان و مشهدی (۱۳۹۹) در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل لایحه جامع شفافیت و تأثیر آن بر کاهش فساد و ارتقای سلامت نظام اداری" نتیجه گرفتند که با توجه به پیشرفت جامعه بشری و گسترش ارتباطات مردمی، چه حضوری و چه مجازی و افزایش اطلاعات عمومی مردم در جامعه و اطلاع بیشتر افراد جامعه از چگونگی اداره حکومت و اجرای قوانین و پیگیری تخلفات در جامعه و بویژه سامانه اداری و وجود ارتباطات گسترده مردم با سامانه اداری جامعه و در پی آن افزایش زد و بندهای برخی افراد با نفوذ با کارکنان ادارات، دولت در جهت حفظ سلامت سامانه اداری و کاهش تخلفات و جلب رضایت افراد جامعه، لایحه جامع شفافیت را به تصویب رساند تا مردم بتوانند اطلاعات عمومی مربوط به ادارات را در اختیار داشته باشند و به مرور سامانه اداری را به سوی سامانه اداری بدون تخلف رهنمون سازد. در این پژوهش با روش تحلیلی-توصیفی این نتیجه به دست آمد که تصویب نهایی لایحه جامع شفافیت بر کاهش فساد و ارتقای سلامت نظام اداری در نظام حقوقی ایران تأثیر مستقیمی خواهد داشت. نرگسیان، جمالی و آذری (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان "بررسی ارتباط فساد و اعتماد در رابطه بین شفافیت و رضایت شهروندان" بیان کردند که دولت مطلوب با شفافیت هر چه بیشتر، کاهش فساد را در سطح جامعه دنبال می‌کند و با تحقق آن رضایت و اعتماد شهروندان را به دست می‌آورد و این مهم جز با آزادی رسانه‌ها امکانپذیر نیست. سارا هادسون و کایرلنه کالسن^۱ (۲۰۲۱) در مقاله خود تحت عنوان "نابرابری اجتماعی، فساد و نابرابری مبتنی بر روابط در

1. Sarah Hudson & Cyrlene Claasen

سازمانها" به این نتیجه رسیدند که بررسی رابطه نابرابری در سطح اجتماعی و شیوه‌های نابرابر منابع انسانی درک شده در سازمانها بر اساس روابطی است که ما آن را "نابرابری مبتنی بر رابطه" (RBI) می‌نامیم. اثر تعدیل‌کننده فساد کشوری بر پیوندهای تعهد کارمندان نشان می‌دهد که نابرابری (درآمد، بهداشت و آموزش) با سطوح بالاتری از شیوه‌های منابع انسانی مبتنی بر روابط مرتبط است. هم چنین نشان می‌دهیم که اثر RBI برای تداوم، تعهد عاطفی و هنجاری متفاوت و مشروط به سطوح فساد کشور است. دی وی راتمونو- آرینی چولپیا^۱ (۲۰۲۱) در پژوهش خود تحت عنوان "مشکل فساد در سازمانهای دولتی، شواهد تجربی از اندونزی" بیان کردند که فساد با ضریب ۰/۲۰۶- بر شاخص توسعه انسانی تأثیر منفی دارد و در آلفای ۱ درصد معنادار است. اهمیت عملی این مطالعه امکان اطمینان سامانه کنترل داخلی به عنوان متغیر مکمل برای تمرکز زدایی مالی برای جلوگیری از فساد است. میهالی فازکس، سالواتور سبرنا و آلبرتو ونسوی^۲ (۲۰۲۱) در پژوهش خود تحت عنوان "حاکمیت فرا قانونی فساد، ردیابی سازمان فساد در تدارکات عمومی" به این نتیجه رسیدند که گروه‌های مجرم سازمان یافته در ایتالیا گاهی در ۸۵ درصد قرار دادها به نوعی نفوذ فراقانونی یا غیرقانونی داشته‌اند. پژوهشهای پیشین عموماً مطالعه خود را درباره فساد در سازمانها، قوانین و مقررات، رانت جویی و نفوذهای سازمانی قرار دادند در حالی که این پژوهش افزایش فساد را در ساختار بوروکراتیک ایران نه ناشی از نبود یا کمبود قوانین و مقررات بلکه ناشی از عدم شفافیت و هم چنین توجه نکردن به تعارض منافع در ساختار اداری مسئولان تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر می‌داند.

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. معاملات دولتی

سازمانهای دولتی در بیشتر کشورها خریدار بخش عظیمی از کالاها و خدمات هستند و دولت، بزرگترین گروه مشتری در بسیاری از این کشورهاست (میرجلیلی و دیگران، ۱۳۸۵، ص ۵۳۹). مناقصه فرایندی است رقابتی برای تأمین کیفیت مورد نظر (طبق اسناد مناقصه) که در آن تعهدات موضوع معامله به مناقصه‌گری واگذار می‌شود که کمترین قیمت مناسب را پیشنهاد کرده باشد (حبیبی، ۱۳۹۴، ص ۸۰).

1. Devi Ratnono&Arini Cholpia

2. Mihaly Fazekas, Salvatore Sberna& Alberto Vannucci

معاملات دولتی توسط یکی از سازمانهای اداری یا به نمایندگی از آنها از یک سو با هر یک از اشخاص حقیقی و حقوقی از سوی دیگر به هدف یک کار یا خدمت مربوط به منافع عمومی منعقد می‌شود. فرایند خرید و نکات مورد توجه در زمینه خرید در سازمانهای دولتی از جنبه‌های مختلفی با بخش خصوصی متفاوت است. خرید در بخش خصوصی، تابع مصوبات و دستور مدیران سازمان است. میزان و نوع کالایی که توسط متصدیان خرید و تدارکات خریداری می‌شود، طبق اختیاراتی است که از سوی مدیران سازمان به آنها واگذار می‌شود در صورتی که خریده‌ها در بخش دولتی، تابع مقررات و ضوابط قانونی است و دقیقاً باید طبق تشریفات آن انجام شود و قدمی فراتر از آن مجاز نیست و بدین لحاظ شفافیت در معاملات دولتی از طریق تشریفات تعیین می‌شود؛ در غیر این صورت، اقدامهای غیر شفاف، سلیقه‌ای و خودسر ممکن است سبب آسیب و تبانی در معاملات دولتی شود (ابوئی، کاشانی و فتحی زاده، ۱۳۹۸، ص ۴۶).

۲-۳. قوانین و مقررات معاملات دولتی

یکی از مهمترین ویژگیهای معاملات دولتی الزام به رعایت تشریفات مزایده و مناقصه است که یکی از وجوه متمایز اصلی معاملات دولتی با معاملات خصوصی است. هدف تشریفات در معاملات دولتی از طریق مناقصه و مزایده، انتخاب درست و صحیح طرف مقابل در معاملات دولتی است؛ زیرا این معاملات به نام اداره (دولت) و به حساب بیت‌المال منعقد می‌شود (جعفری امین، ۱۳۸۶، ص ۲۷).

الف) مناقصه دولتی

مناقصه روشی است که در آن دولت، خرید کالای مورد نیاز خود را از طریق اعلان عمومی به اطلاع داوطلبان می‌رساند تا قرارداد در رقابتی برابر با کسی بسته شود که کمترین بها یا مناسبترین شرایط را پیشنهاد کرده است. به منظور رعایت چند اصل بنیادین پیشگیری و جلوگیری از رفتار تخلف آمیز و جرم‌زا در معاملات دولتی در برگزاری مناقصه‌ها لازم و ضروری است. این اصول عبارت است از: اصل رقابتی بودن، شایستگی داوطلبان، تکلیفی بودن تشریفات، اصل بودن نصاب یا بهای معامله، اصل بودن یک شخص اداری، اصل برگزیدن طرف معامله و اصل قابل بازنگری مناقصه در برخی زمینه‌ها. تمام دستگاه‌های دولتی که شمول قوانین و مقررات عمومی بر آنها مستلزم ذکر نام یا تصریح نام است، موظفند در مناقصه‌های خود این مقررات را رعایت کنند (طباطبایی، ۱۳۷۹، ص ۳۲۵).

ب) مزایده دولتی

مزایده روشی است که در آن فروش کالای مورد نظر دولت از رهگذر اعلان عمومی به اطلاع

داوطلبان می‌رسد و قرارداد با کسی بسته می‌شود که بیشترین قیمت را پیشنهاد کرده باشد. اموال دولتی باید از راه مزایده به فروش برسد مگر در چهار مورد: ۱. معامله‌هایی که طرف دیگر آن یک وزارتخانه یا مؤسسه دولتی یا شرکت دولتی باشد. ۲. معامله‌هایی که تشخیص و مسئولیت بالاترین مقام دستگاه اجرایی در پایتخت و در استان مقامهای مجاز از سوی آنها با نهادها، مؤسسات و شرکتهای مشخص شده در ماده مذکور انجام شود. ۳. معامله‌هایی که به تشخیص هیأت وزیران باید به دلیل صرفه و صلاح دولت پوشیده و پنهان بماند. ۴. فروش کالاهایی که به گونه مستقیم از سوی وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی تولید و ارائه، و از سوی مراجع قانونی و مربوط قیمت گذاری می‌شود (طباطبایی مومنی، ۱۳۸۷، ص ۳۲۷).

۳-۳. اصول حاکم بر معاملات دولتی

هر علمی بر، برخی اصول مبتنی است که معاملات دولتی نیز از این امر مستثنی نیست. برخی از اصول مهم حاکم بر معاملات دولتی به این شرح است:

الف) اصل صرفه اقتصادی و اثر بخشی

اصل صرفه اقتصادی در معاملات دولتی به دست آوردن بهترین محصول با مناسبترین قیمت است. اثربخشی (مقایسه نتایج مورد نظر و نتایج واقعی طرحها، برنامه‌ها و یا دیگر فعالیتها)، مصرف هوشمندانه (میزان دستیابی به هدفها و صرفه اقتصادی، حداقل کردن بهای تمام شده منابع یا تلاش در جهت حداقل کردن هزینه تحصیل و استفاده از منابع سازمان با حفظ کیفیت مناسب) است؛ لذا به منظور اطمینان از نتایج اجرای اصول معاملات دولتی، سامانه معاملات دولتی باید کارا و اثربخش باشد (قربانی در آباد، ۱۳۹۸، ص ۳۹).

ب) اصل رقابت

اصل رقابت، هسته مرکزی فرایند معاملات دولتی است. رقابت مؤثر و مناسب باعث حضور پیمانکاران بالقوه در تأمین کالا و خدمات، و سبب کاهش بهای کالا و خدمات می‌شود. این اصل موجب به دست آوردن بهترین کالا و یا خدمات بر اساس فرایندهای مؤثر رقابتی می‌شود.

ج) اصل رفتار منصفانه

اصل رفتار منصفانه در معاملات به این معنی است که مقامات برگزار کننده معامله، موظف هستند با هر دو گروه مناقصه‌گران بالقوه و بالفعل یکسان رفتار کنند و هیچ گونه جهتگیری یا پیش قضاوتی نداشته باشند. هم چنین در صورتی که مناقصه به کالا یا خدمات خاصی نیاز دارد از ذکر هرگونه نام تجاری و یا منبعی خودداری کنند که به نفع برخی از تأمین کنندگان این کالا یا خدمت است. اصول دیگری نیز از جمله حاکمیت قانون، سلامتی، حمایت از محیط زیست،

تناسب به معنی معقول، منطقی و توجیه پذیر بودن، وجود هیأت رسیدگی به شکایات نیز هست؛ اما دو اصل مهم دیگر، که در کشور ما بدان کم توجهی می‌شود، اصل شفافیت و پاسخگویی است (همان، ص ۴۴).

۳-۴. فساد در معاملات دولتی

به عقیده ماکیاولی، فساد، جریانی است که طی آن موازین اخلاقی مردم سست، و فضیلت و تقوای آنان از بین می‌رود. مونتسکیو معتقد است که فساد باعث می‌شود سامانه سیاسی صحیح و خوب به سامانه‌ای ناپسند تبدیل شود. در تعاریف امروزی از فساد، دامنه تعریف از فساد گسترده شده است و تقریباً همه رفتاری را در بر می‌گیرد که به قصد کسب امتیاز مغایر با حقوق و وظیفه رسمی انجام می‌شود (قلی پور و نیک رفتار، ۱۳۸۶، ص ۹). قانونگذار، مواردی را در قانون در مورد معاملات دولتی جرم انگاری کرده است که برای روشنتر شدن موضوع، مهمترین آن به طور خلاصه شرح داده می‌شود:

الف) تبانی در معاملات دولتی

تبانی در اصطلاح حقوقی بستن پیمان و قراردادی مخفیانه است و در اینجا منظور این است که دو یا چند نفر برای ضربه زدن به دولت با یکدیگر توافقی بکنند؛ گرچه این توافق شفاهی باشد (منتی نژاد، ۱۳۸۹، ص ۴۴). در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ در ارتباط با معاملات دولتی از تبانی تعریفی نشده است؛ فقط در ماده ۶۱۰ ق.م.ا. تبانی بر ضد امنیت داخلی و ماده ۶۱۱ ق.م.ا. تبانی برای ارتکاب جرم علیه اعراض یا نفوس، قانونگذار از کلمه تبانی استفاده کرده است؛ اما در ماده ۶۰۳ ق.م.ا. هر چند از فحواي جملات می‌توان تبانی را استنباط کرد، قانونگذار نه در این ماده و نه در موارد دیگر صریحاً به کلمه تبانی در معاملات دولتی نپرداخته است که می‌تواند قانونگذار با توجه به شایع بودن این جرم در معاملات دولتی بنا به مقتضیات فعلی به آن بپردازد (فرجیها، ۱۳۹۲، ص ۷۸). تبانی در تمام معاملات با نصاب کوچک، متوسط و بزرگ ممکن است اتفاق بیفتد؛ اما در معاملات بزرگ نمود و بروز بیشتری دارد. معمولاً شیوه‌های تبانی در مناقصه‌های عمومی به این قرار است:

۱. ارائه پیشنهادهای مبهم، مشروط، بدون سپرده و خارج از نوبت
۲. انصراف از ادامه فرایند مناقصه
۳. حضور نداشتن در فرایند مناقصه
۴. نبستن قرارداد
۵. پیشنهاد قیمت‌های بسیار زیاد

۶. انتشار آگهی مناقصه در روزنامه‌های کثیرالانتشار کم تیراژ یا با مخاطبان محدود
۷. تبدیل معاملات عمده به معاملات متوسط و کوچک
۸. تبانی در انتشار فراخوان مناقصه در زمان خاص
۹. تبانی در عدم اعلام مبلغ واقعی برآورد شده معامله از طرف مسئولان دستگاه مربوط به منظور اعلام به اشخاص مورد نظر و... (غلامی، ۱۳۸۹، ص ۵۵).

با تصویب کنوانسیون مبارزه با فساد مصوب در سال ۲۰۰۳ توسط سازمان ملل و هم چنین تصویب آن توسط مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۸۷/۸/۳۰، الزاماتی برای جمهوری اسلامی ایران ایجاد شده است که تطبیق آن با حقوق کیفری ایران نشان می‌دهد بعضی از موضوعاتی که در کنوانسیون جرم انگاری شده در نظام حقوقی ایران جرم انگاری نشده است؛ بنابراین ضرورت دارد قانونگذار با هدف پیشگیری از جرم اقداماتی انجام دهد. در ارتباط با تبانی در معاملات دولتی، بند یک ماده ۹ کنوانسیون مبارزه با فساد به آن پرداخته و شامل مواردی مانند حق دسترسی به اطلاعات در رابطه با مناقصه‌ها و مزایده و شفافیت در رقابت و تصمیم گیریها است.

ب) مداخله کارکنان دولت در معاملات دولتی

کشورهای مختلف به منظور جلوگیری از دخالت سودجویانه در معاملات دولتی قوانینی به تصویب رسانده‌اند که باعث محدودیت برای کارکنان دستگاه‌های مختلف شده است. قانونگذار ایران نیز به تصویب قوانینی در این زمینه اقدام کرده است که می‌توان به لایحه قانونی راجع به منع مداخله وزرا و نمایندگان مجلسین و کارمندان در معاملات دولتی و کشوری مصوب دیماه ۱۳۳۷ اشاره کرد که در چهار ماده شرح داده شده است. از دیگر تدابیر قانونگذار می‌توان به مفاد ماده ۶۰۳ قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ اشاره کرد که برابر نظریه ۷۱/۸/۱۳-۷/۸۰۱۸ اداره حقوقی قوه قضائیه، ماده ۶۰۳ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، مقررات قانونی موضوع این لایحه را نسخ نکرده است (همان، ص ۷۹).

در نتیجه، این دو قانون هنوز در قلمرو اجرایی خود معتبر، و دارای اثر والزام قانونی است؛ اما باید اذعان کرد با توجه به پیشرفتهای بویژه در حوزه معاملات الکترونیکی و پیدایش شیوه‌های جدیدی برای ایجاد فساد در معاملات دولتی نیاز است قانونگذار، قانونی شایسته و در خور جامعه امروز به تصویب برساند. هرچند زمزمه تصویب کلیات طرحی با عنوان منع مداخله مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران در معاملات و داوری دستگاه‌های دولتی و مؤسسات عمومی در مجلس شورای اسلامی به گوش می‌رسد؛ اما تاکنون به سرانجامی نرسیده است.

پورسانت، "گرفتن پول، مال یا هر چیز با ارزش توسط مأموران دولتی در راستای معاملات دولتی به نفع خود یا شخص دیگر" است (کوشا و رخ فروز، ۱۳۸۶، ص ۲۲). از این دیدگاه می‌توان این جرم را از نظر نوع معاملات به پورسانت عام (ماده ۶۰۳ قانون مجازات اسلامی و ماده ۱۰۹ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح) و پورسانت خاص (قانون ممنوع بودن گرفتن پورسانت در معاملات خارجی مصوب ۱۳۷۲) تقسیم کرد.

د) اختلاس

تعریفی از اختلاس در قوانین فعلی ایران وجود ندارد و صرفاً شرایط و اوضاع و احوال لازم برای تحقق این جرم بیان شده؛ اما در اصطلاح، اقدام مستخدم دولت یا شخص در حکم مستخدم دولت به برداشت و تصاحب مالی است که به سبب شغل و وظیفه تحت تصرف و اختیار او قرار داده شده است؛ اعم از اینکه به نفع خود باشد یا دیگری (حبیب زاده و منصورآبادی، ۱۳۸۰، ص ۲۵). در قانون مجازات اسلامی، که در قلمرو کیفری نقش اساسی و اصلی دارد، این عنوان مجرمانه جرم انگاری نشده است و در جای خود یک خلأ قانونی است. در کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مالی مصوب ۲۰۰۳ ماده ۱۷ کنوانسیون تحت عنوان کلی حیف و میل، اختلاس و استفاده غیرمجاز از اموال توسط مقامهای دولتی و ماده ۲۲ تحت عنوان اختلاس اموال در بخش خصوصی، جرم انگاری شده که به کشورهای عضو سفارش شده است این موارد را در قانون خود جرم انگاری کنند. به نظر می‌رسد کنوانسیون مبارزه با فساد (مریدا) به صورت ویژه به جرم اختلاس پرداخته است؛ اما در نظام حقوقی داخلی در بخش خصوصی اعتقادی به اختلاس وجود ندارد و در این ارتباط هم بحثی نشده است؛ اما با استناد به اصل ۴۴ قانون اساسی و ضرورت‌های مترتب بر قوانین خصوصی سازی نیاز است این عنوان مجرمانه در ارتباط با بخش خصوصی نیز جرم انگاری شود.

ه) ارتشا

ارتشا در اصطلاح حقوقی، گرفتن هرگونه وجه یا مال یا سند پرداخت وجه به طور مستقیم یا غیرمستقیم از جانب مستخدم و مأموران دولتی اعم از قضایی، اداری، شوراها، شهرداریها یا نهادهای انقلابی و به طور کلی قوای سه گانه و هم چنین نیروهای مسلح یا شرکتهای دولتی یا سازمانهای دولتی و وابسته به دولت و مأموران به خدمات عمومی، خواه رسمی و یا غیررسمی برای انجام دادن یا عدم انجام دادن کاری مرتبط با سازمانهای متبوع آنها است؛ اعم از اینکه به وظایف آنها مربوط باشد یا نباشد.

در ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری و مواد ۵۸۸ و ۵۹۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، که مکمل ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری است و بند (ج) از ماده یک قانون مجازات اخلاصگران در نظام اقتصادی کشور جرم انگاری شده است. هم چنین باید اشاره کرد که ارتشا در ماده ۸ کنوانسیون پارمو و هم چنین در مواد ۱۵ و ۱۶ کنوانسیون مریدا در هردو بخش دولتی و خصوصی جرم انگاری شده است (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۹۳، ص ۳۶).

و) پولشویی

پولشویی یکی از جرائم نوین است که در گذشته به آن کمتر پرداخته شده بود و آن فعل و انفعالاتی است که توسط مرتکبان جرائم و افراد مرتبط انجام می‌گیرد تا درآمدهای نامشروع ناشی از جرم را به صورت درآمدهایی مشروع و پاک درآورند و به عبارت دیگر پولهای کثیف حاصل از جرم را شستشو دهند (همان، ص ۳۹).

واقعیت این است که سامانه مالی جهانی شده است و در مقابل، پولشویی یکی از فراملی‌ترین جرائم کنونی تلقی می‌شود. می‌توان گفت اشخاصی که به پولشویی اقدام می‌کنند به دنبال سود سرمایه‌گذاری و جوه غیر قانونی خود در فعالیتهای اقتصادی نیستند؛ بلکه هدف آنها نگهداری اصل جوه و درآمدها است. ماده ۶ کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جرائم سازمان یافته فراملی، پولشویی را یکی از مصداقهای برجسته جرائم سازمان یافته تلقی کرده، و قلمرو موضوع آن را از درآمدهای قاچاق مواد مخدر به جرائم دیگر تسری داده است که یکی از آنها به جوه معاملات دولتی مرتبط است. ماده ۲۳ کنوانسیون مبارزه با فساد (مریدا) به تطهیر عواید ناشی از جرم (به طور مطلق) اختصاص یافته است. البته شایان ذکر است که پولشویی تنها مختص معاملات دولتی نیست و شرکتهای خصوصی بزرگ نیز می‌توانند پول شوییها کنند.

۴. چارچوب نظری پژوهش

سال ۱۳۹۶، نسخه اول پیش نویس "لایحه شفافیت" در ۱۹۲ ماده منتشر شد؛ اما در مرحله پایانی، لایحه‌ای ۳۶ ماده‌ای در اول تیرماه ۱۳۹۸ از سوی رئیس جمهور محترم به مجلس ابلاغ شد. این لایحه تلاش می‌کند برای ایجاد نهادهای سیاسی شفاف با توزیع و دسترسی به اطلاعات حکومتی و دولتی، زمینه نظارت جمعی را ایجاد کند و آسان‌کننده پیشگیری از فساد باشد. این لایحه درصدد کاهش "استتار" اطلاعات سازمانی است. شفافیت به معنای سهیم شدن اطلاعات حاکمیت و عملکرد نظام حکمرانی با مردم و ایجاد نظام نظارت عمومی است.

نوع رویارویی نظامهای حقوقی مختلف با موضوع شفافیت و تحقق آن در حوزه‌های مختلف از

جمله حوزه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... دو رویکرد مشخص در پی داشته است: در رویکرد اول دولتها در قالب قوانین مختلفی سعی می‌کنند مفهوم شفافیت را در موضوعات مختلف شناسایی کنند که از جمله آن می‌توان به قواعد شفافیت مجلس ذیل قوانین داخلی در موضوع مجلس و قواعد شفافیت انتخابات ذیل قوانین انتخاباتی در کشورهای مختلف اشاره کرد؛ اما در رویکرد دوم، که اقدام جدیتری نسبت به شفافیت به شمار می‌آید، دولت تلاش می‌کند بستر شفافیت را به عنوان مفهومی مستقل مورد تقنین و مقررات گذاری قرار دهد. در این راستا تصویب قوانین انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات را می‌توان نقطه عطف جدی در نظامهای حقوقی دنیا دانست؛ اما علاوه بر این تصویب قوانین خاص شفافیت نیز کامل کننده این رویکرد دولتها به شمار می‌آید. در این زمینه می‌توان به قوانین مختلفی از جمله قانون شفافیت در فرایند تصمیم‌گیری ۲۰۰۸ مولداوی، قانون شفافیت در زندگی عمومی ۲۰۱۳ فرانسه، قانون شفافیت، مبارزه با فساد و مدرن سازی اقتصاد ۲۰۱۳ فرانسه، قانون دولت شفاف ۲۰۰۷ آمریکا و ... اشاره کرد (کاپوانی، عطریان و مشهدی، ۱۳۹۹، ص ۲۱۸).

این لایحه در چهار بخش "تعاریف و اهداف"، "تکالیف عمومی شفافیت"، "تکالیف اختصاصی شفافیت" و "شورای عالی شفافیت" تنظیم شده است. اهداف لایحه شفافیت در ماده ۲، این لایحه مشخص شده که عبارت است از: الف) تأمین و تضمین اصل حق دسترسی افراد به اطلاعات ب) افزایش اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی پ) شفافیت سازمانی، اداری و اطلاعاتی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ت) ارتقای پاسخگویی دستگاهها، مقامات، مدیران و کارکنان ث) از بین بردن زمینه‌های فساد و ارتقای سلامت نظام اداری ج) تقویت نظارت مستقیم و سازمان یافته مردمی بر نظام تقنینی، قضایی و اجرایی چ) شفاف کردن ارتباطات و تعاملات در جهت کاهش روابط و مناسبات غیرقانونی. این اهداف نشان می‌دهد که مقصود از وضع این لایحه، نظارت مستقیم مردم بر فعالیت و عملکرد دولت و مقامات آن در معنای گسترده آن است. به صورت کلی تحقق حکمرانی خوب در گرو شفافیت در تمام گستره حیات انسانی است که با حوزه عمومی مرتبط است. شواهد نشان می‌دهد کشورهای غیردموکراتیک بیشتر در معرض فساد قرار دارند؛ چرا که این دولتها به گونه‌ای سازماندهی شده‌اند که کنترل و توازن کمتری برای نظارت بر قدرت وجود دارد. فساد اغلب در ارتباط با قدرت زیاد شاخه اجرایی است. برای جلوگیری از فساد باید قدرت و ابزار شاخه اجرایی، محدود و تحت نظارت باشد (فضلی و خالقی، ۱۳۹۷، ص ۱۷۳). به منظور مقابله با فساد باید در بخشهای مختلفی شفافیت باشد که مهمترین آنها عبارت است از: شفافیت اداری و مدیریتی (کوچک کردن حجم دولت)، آزادی دسترسی به اطلاعات، شفافیت در استخدامها و قوانین، ایجاد رقابت بین سازمانهای دولتی و خصوصی، طراحی نظام پاسخگویی مناسب و... (ارو اسمیت و ترای باس^۱، ۲۰۰۳، ص ۱۰).

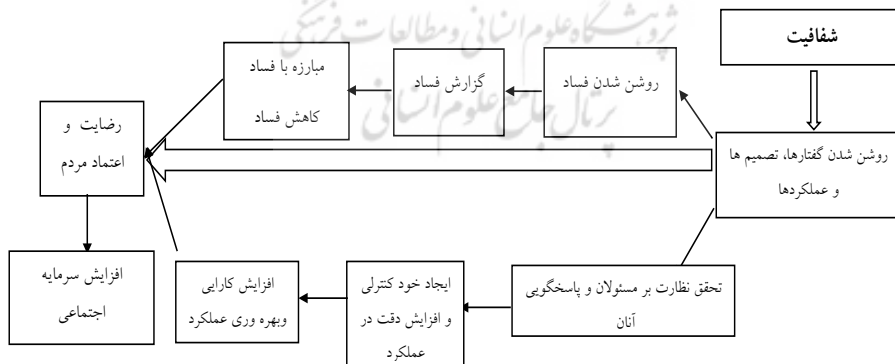
1. Arrow smith S and Try bus

شفافیت اقتصادی (تهیه بودجه باز و شفاف، خصوصی سازی، رهاسازی اقتصاد (مدیریت و نظارت به جای تصدیگری)، اصلاح سیاستهای پولی و ارزی، لغو انحصارات دولتی (انحصارات تولیدی، تجاری و...) (همان، ۲۰۰۵، ص ۱۰). شفافیت سیاسی - مدنی (آشکار بودن مبنای تصمیمات سیاسی و قضایی و سازوکارهای حاکم بر توزیع قدرت از طریق احزاب مستقل، آزادی بیان و مطبوعات، نهادینه سازی مشارکت مردمی در نظارت بر نهادهای دولتی. شفافیت فرهنگی - اجتماعی از طریق ترویج فرهنگ پاسخگویی و مسئولیت پذیری، بازرسی و نظارت، خودارزیابی و خودکنترلی (نظارت بر خویشتن) عدم تحمل فساد و رشوه و مبارزه با آن (بیلگر و ژنول، ۲۰۰۹، ص ۳۰۵).

شفافیت، پیش شرط افزایش فضای رقابتی، و سبب دسترسی آزاد به جریان اطلاعات است. در معاملات دولتی بر دسترسی اطلاعات مربوط به معاملات در تمامی فرایندها برای عموم شرکت کنندگان تأکید شده است. این اطلاعات از جمله فرصت شرکت در معامله، قواعد و روشها، تصمیمها و دلیل آنها برای طرفین ذی نفع. شفافیت کلید اصلی معاملات دولتی است که کمبود آن در فعالیتهای معاملاتی به بروز فساد منجر می‌شود. اطلاعات مربوط به معاملات در بحث شفافیت باید برای شهروندان قابل دسترسی باشد (کافمن^۲، ۱۹۹۷، ص ۸).

۵. الگوی مفهومی پژوهش

فرضیه این پژوهش الگوی مدل مفهومی زیر این است که مهمترین راهکار حل مسئله فساد در معاملات و قراردادهای دولتی ایجاد شفافیت است که به روشن شدن گفتارها، تصمیمها و عملکردها می‌انجامد و خروجی نهایی آن رضایت مردم و افزایش سرمایه اجتماعی است.

نمودار (۱): الگوی مفهومی شفافیت بورکراتیک کامرانی شریف (۱۳۹۹)

1. Billger S.M & Goel R.
2. Kaufman

۶. روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی است که در تهیه ادبیات پژوهش و منابع نظری از منابع کتابخانه‌ای شامل کتابها و مقالات معتبر علمی و بررسیهای دقیق منابع مختلف و مرتبط با موضوع استفاده شده است. هم‌چنین مطالعه رساله‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقاله‌ها از طریق مراجعه به دانشگاه‌ها و کتابخانه‌های مرکزی و سایتهای اینترنتی صورت گرفته و جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها به صورت فیشبرداری بوده است. پس از مآخذیابی فهرستی از مطالب مورد نظر تهیه، و سپس با آماده‌سازی فیشها، مرحله فیشبرداری شروع و مطالب تنظیم شده است.

۷. یافته‌های پژوهش

اگر چه قوانین متعددی در بحث مبارزه با فساد در معاملات دولتی تا کنون به تصویب رسیده است، همان‌گونه که اشاره شد، این قوانین و مقررات از نبود شفافیت رنج می‌برد که در پی آن نبود پاسخگویی را نیز به دنبال دارد. متأسفانه شفافیت و پاسخگویی در قوانین مبارزه با فساد در معاملات دولتی جایگاهی ندارد. سازمان بین‌المللی شفافیت برای پیشگیری از فساد به کشورها توصیه‌های خوبی کرده؛ اما آن‌گونه که بایسته است این توصیه‌ها در لایحه شفافیت مصوب سال ۹۸ دولت مورد توجه قرار نگرفته است. کاستی‌های متعددی در حوزه قانونی در مراحل متعدد معاملات دولتی از مرحله تشخیص نیازمندیها تا انعقاد قرارداد، در مرحله فراخوان و پیش فراخوان، در مرحله انعقاد قراردادها و پس از آن در مرحله اجرا وجود دارد.

۷-۱. کاستی‌های تقنینی برای پیشگیری از فساد در معاملات دولتی

در کشور ما پیشگیری از فساد در معاملات دولتی داخلی از همان سالهای آغازین تشکیل مجلس پس از مشروطه مورد توجه قانونگذار قرار گرفته است. این توجه از دو دیدگاه بوده است: یکی از طریق تصویب قوانین و مقرراتی که تلاش می‌کرد فرایند معاملات را هر چه بیشتر قانونمند کند و از تخلفات احتمالی در این حوزه بکاهد و دیگری از طریق وضع قوانینی در راستای مبارزه با جرائم و بزهکاری در این زمینه. به رغم اینکه سوء استفاده از مقاطعه کاریها و معاملات دولتی در اصل ۴۴ قانون اساسی مورد توجه قرار گرفته و اینکه کشورمان بر اساس "کنوانسیون سازمان ملل در مبارزه با فساد (کنوانسیون میریدا)" قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۸۷/۷/۲۰ به آن پیوسته است، الزاماتی را در این زمینه پیش بینی کرده است؛ با این حال مطالعه اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای بویژه رهنمودهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) نشان می‌دهد که مقررات کنونی

کشورمان به منظور پیشگیری از فساد در این حوزه کافی و کارا نیست. غالب مقررات کیفری در این حوزه به قبل از انقلاب مربوط است و قوانین کیفری پس از انقلاب بیشتر بازنویس قوانین قبل از انقلاب است. قوانین و مقررات عمومی و غیر کیفری نیز در مورد مزایده‌ها بسیار ناقص و به مقرراتی پراکنده و در قانون محاسبات عمومی مصوب ۱۳۶۶ و برخی مقررات دیگر محدود است (احمدی، ۱۳۹۵، ص ۶۱). درباره مناقصات، قانون مناقصات مصوب ۱۳۸۳ حاکم است که بیشتر به فرایندها و تشریفات برگزاری مناقصه‌ها توجه کرده که هر چند در جای خود ضروری است، برای پیشگیری از فساد کافی نیست. این کاستیها البته به قوانین کیفری خاص مرتبط با معاملات دولتی منحصر نیست و قوانین عمومی کیفری -همچون مقررات مربوط به رشا و ارتشا- نیز که از جرائم عمده مرتبط با معاملات دولتی است، کاستیهای فراوانی دارد که باید اصلاح شود. بر اساس آمار OECD در سال ۲۰۱۹ در ۵۷ درصد از ۴۲۷ پرونده مربوط به ارتشا از سال ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۸ برای تحصیل امتیاز در یک معامله دولتی رشوه پرداخت شده است که تقریباً دو سوم آنها در بخشهای پر خطر شامل نفت و گاز، معادن، ساخت و ساز، حمل و نقل و انبارداری بوده است (OECD، ۲۰۱۸، ص ۱۸). بر اساس رهنمودهای OECD و سازمان شفافیت بین‌الملل، فرایند معاملات در برگیرنده پنج مرحله برنامه ریزی و تشخیص نیازمندیها، پیش فراخوان و فراخوان، انعقاد، اجرا و نظارت (حسابرسی) پس از آن می‌شود. فساد در معاملات و واگذاریها می‌تواند در تمامی این مراحل پنجگانه وجود داشته باشد. در ادامه به بررسی فساد در هر یک از این موارد پرداخته می‌شود.

الف) کاستیهای تقنینی تا انعقاد قرارداد

کاستیهایی که در این قسمت مورد بررسی قرار خواهد گرفت در سه مرحله شامل مرحله تشخیص ضرورت برگزاری معاملات دولتی، مرحله پیش فراخوان و فراخوان که به مقدمات و تشریفات شکلی برگزاری معاملات دولتی مربوط است و نیز مرحله انعقاد قرارداد است که به اصول لازم برای چگونگی انعقاد معاملات اشاره می‌کند.

ب) مرحله تشخیص نیازمندیها

مهمترین اصلی که در این مرحله بر معاملات واگذاریها حکومت می‌کند، "اصل لزوم نیاز واقعی" به "معامله یا واگذاری" است (OECD، ۲۰۰۹، ص ۵۳). این اصل بیان می‌کند که تشخیص هر دستگاه اجرایی برای معامله باید بر حسب نیازهای واقعی دستگاه و نهاد مربوط و با هدف انتفاع نیازهای عمومی صورت گیرد. این امر بیشتر از دیدگاه مصرف بودجه و هزینه‌کرد آن و کارایی طرحهای پیشنهادی اهمیت دارد (محسنی، ۱۳۸۲، ص ۱۸۳). اگر جایگزینی از طریق

منابع موجود ممکن باشد، نباید معامله‌ای صورت گیرد. مرجع تشخیص نیاز برای اصل معامله و ویژگی‌های آن در قوانین کنونی کشورمان، خود دستگاه اجرایی است و در این باره سازوکار قانونی مشخصی در نظر گرفته نشده است. این امر بویژه در مناقصه‌ها مشاهده، و در موارد متعددی دیده می‌شود که مدیران دستگاه‌های اجرایی بدون نیاز واقعی به برگزاری معاملات برای خرید کالا یا خدمات اقدام کرده‌اند (خضری و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۷۲). این تشخیص بی ضابطه مدیریتی در مواقعی افزایش می‌یابد که مدیران، یک معامله بزرگ را به معاملاتی متوسط و خرد تقسیم می‌کنند؛ چرا که نظارت‌های قانونی بر این معاملات کمتر و هم چنین شفافیت کمتر و امکان فساد بیشتر است (پالگوتا، ۲۰۱۳، ص ۱۴).

اصل مهم دیگری که باید در مرحله تصمیم‌گیری رعایت شود، "اصل محرمانگی و سری بودن" تصمیمات برای معامله تا زمان اعلام رسمی آن است؛ بدین معنی که اعضای تصمیم‌گیرنده تا زمانی که موضوع از طریق وسایل اطلاع‌رسانی عمومی به اطلاع همگان نرسیده باشد، باید اطلاعات، تصمیمات و جزئیات مربوط به معامله را محفوظ نگاه دارند و از افشای آنها جلوگیری کنند. تجربه نشان داده است که بسیاری از رانته‌ها و فسادها به دلیل آگاهی یافتن زود هنگام عده‌ای خاص از تصمیمات و اطلاعاتی ناشی شده است که قبل از آگاهی یافتن عموم بر آن اطلاعات و تصمیمات، امکان سوء استفاده آنها را فراهم آورده است. نقض محرمانگی تا پیش از علنی شدن برگزاری مزایده یا مناقصه قبل از علنی شدن آنها جزء مواردی است که خلأ جرم‌انگاری آن به شکل ویژه در قوانین کیفری موجود محسوس است (خالقی و فضلی، ۱۳۹۷، ص ۱۸۹).

ج) در مرحله پیش فراخوان و فراخوان

اولین اصل در این مرحله، "اصل حداکثری روشهای رقابتی" است؛ زیرا رقابتی‌تر شدن فرایند معاملات، راه سوء استفاده و نفوذ را کمتر می‌سازد و کسی برنده می‌شود که پیشنهاد مناسب (حداقل در مناقصه‌ها یا حداکثر در مزایده‌ها) را ارائه کند. بر اساس این اصل نباید در تصمیم‌گیری برای معاملات از روشهایی سود جست که رقابت را از بین ببرد یا کاهش دهد یا موجب تبعیض شود (OECD، ۲۰۱۵، ص ۷)؛ بنابراین مواردی چون عدم ارائه سهام فروش در واگذارها از طریق بورس، تصمیم‌گیریهایی فاقد توجیه مبنی بر ترک تشریفات مناقصه و مزایده، تصمیم‌گیری مبنی عدم برگزاری مناقصه و مزایده بدون دلایل توجیهی منطقی یا با استناد به دلایل واهی، سوء استفاده از موارد عدم الزام به برگزاری مناقصه توسط دستگاه‌های اجرایی، افزایش برگزاری روشهایی چون روش مناقصه محدود به جای مناقصه عمومی و خرد

کردن معاملات بزرگ به صورتی که از شمول فرایند مناقصه خارج، و به روش معاملات کوچک یا متوسط برگزار شود (پالگوتا، ۲۰۱۳، ص ۸) و تمامی شکل‌های سوق دادن عمدی جریان معامله (با دادن اطلاعات یا بدون آن) به گونه‌ای که برخی شرکت کنندگان قادر به شرکت نشوند و در نتیجه، منصرف یا مناقصه‌گر خاصی برنده شود. هم چنین تحدید کالای مورد نیاز به علامت تجاری خاص یا اینکه فقط شرکت خاصی توانایی موضوع معامله را دارد، باید حذف شود یا به حداقل ممکن کاهش یابد. شرایط شرکت در معامله نیز باید حتی‌الامکان ساده، روشن و شفاف، و برای همه شرکت کنندگان اعم از ایرانی و خارجی یکسان باشد (OECD، ۲۰۱۵، ص ۸)؛ به همین دلیل قانونگذار در برخی کشورها برای جلوگیری از سوء استفاده از مواردی مانند مناقصه، خود حداقل تعداد شرکت کنندگان را برای رسمیت یافتن مناقصه یا مزایده اعلام می‌کند و این امر را به تشخیص مقامات اجرایی واگذار نکرده است (پالگوتا، ۲۰۱۳، ص ۱۲). در این مرحله ممکن است برای حذف هر گونه مناقصه یا مزایده به بهانه‌هایی چون اضطراری و اورژانسی بودن شرایط و نیز دلایل امنیتی، دفاعی، بحرانی و جنگی استناد شود که ضرورت آن را توجیه می‌کند؛ چنین مواردی معمولاً عذرهایی غیر موجه برای پرهیز دادن یا به حداقل رساندن فضای رقابتی است (OECD، ۲۰۱۶، ص ۱۸).

اصل مهم دیگری که باید در مرحله فراخوان معاملات و واگذاریها رعایت شود، "اصل شفافیت" است. این اصل، که البته در همه مراحل باید باشد در این مرحله بدین معنی است که اطلاع رسانی دقیق و صحیحی از جزئیات معامله و فرایند اجرای آن یا واگذاریها به عموم به عمل آید (شیروی، ۱۳۸۵، ص ۵۷).

د) مرحله بستن قرارداد

اولین و مهمترین اصلی که هنگام بستن قراردادها لازم است مورد توجه قرار گیرد، اصل "شفافیت" در تبیین موضوع قراردادهاست؛ به این معنی که بستن متن قرارداد به گونه‌ای باشد که تعهدات طرفین در آنها بروشنی معلوم؛ اهداف اجتماعی-اقتصادی قراردادها بروشنی تبیین، و نتایج و کارایی آن معین باشد؛ بنابراین باید از بستن قراردادهایی پرهیز شود که موضوع آنها بدرستی روشن و مشخص نیست که چه نتایج روشنی در بردارد. متأسفانه در بسیاری مواقع در عمل مشاهده شده که موضوع قراردادها آن چنان مبهم و نامشخص است که نمی‌توان نتیجه خاصی از آنها انتظار داشت؛ این امر بویژه در قراردادهای عرضه خدمات همچون نگهداری و سرویس بیشتر مشهود است. در چنین مواردی معمولاً قراردادها باید شامل پیوسته‌هایی باشد که

شرایط اختصاصی قراردادها و تعهداتی را تبیین کند که پیمانکار باید انجام دهد (فاتح، ۱۳۸۶، ص ۳۲).

در مناقصه‌ها، باید مبالغی که برنده مناقصه هزینه خواهد کرد به صورت شفاف قید شود تا هنگام تصفیه حساب با حسابسازی بر مبلغ کل افزوده نشود (OECD، ۲۰۱۶، ص ۸). در چنین قراردادهایی شائبه اینکه کارکنان دستگاه اجرایی، که در قراردادها دخیل هستند و نفعی برای خود منظور می‌کنند یا با گرفتن رشوه چنین قراردادی بسته شده باشد، فراوان است؛ به همین منظور OECD پیشنهاد کرده است تا از کارکنان و مشاوران دخیل در معاملات، اقرارنامه‌ای مبنی بر نبودن نفع شخصی و نیز از شرکت کنندگان مبنی بر دخالت نکردن در اقدامات مجرمانه مرتبط با معامله گرفته شود و در صورت داشتن سابقه کیفری یا انتظامی در این زمینه از شرکت یا مداخله در فرایند معامله منع شوند (OECD، ۲۰۰۹، ص ۸). این امر می‌تواند به عنوان کیفر تکمیلی یا تبعی در قوانین کشورمان گنجانده شود. اصل دیگری که در این مرحله حاکم است، اصل گرفتن "تضمین‌های معتبر" است. گرفتن تضمین‌های معتبر به این دلیل است که در مرحله نظارت پایانی در صورت تخلف مقاطعه کاران، دولت بتواند زیانهای وارد شده را جبران کند. گرفتن تضمین مناسب با برآورد نصاب معاملات در ابتدا ارتباط مستقیمی دارد. چنانچه در برآورد نصاب معاملات تقلبی صورت گرفته، در پی آن تضمین گرفته شده نیز متناسب نخواهد بود (بهرامی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۸).

۲-۷. کاستی‌های تقنینی پس از بستن قراردادها

این مرحله به کاستی‌های نظارتی تقنینی پس از مرحله بستن معاملات دولتی ناظر است که خود شامل دو بخش است: یکی نظارت در مرحله اجرای قراردادها و دوم نظارت پس از پایان قراردادها و تفریغ مالی است که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف) مرحله اجرای قراردادها

مهمترین اصلی که در مرحله اجرای قراردادها از نظر دستگاه‌های اجرایی اهمیت دارد، اصل "نظارت مستمر" است. بنابر یک پژوهش میدانی در این زمینه، ضعف مراکز نظارتی، اصلیت‌ترین عامل وقوع فساد در معاملات دولتی شناخته شده است (خضری و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۸۴). نظارت می‌تواند از دیدگاه مرجع نظارت، داخلی و خارجی، از دید زمان نظارت، پیشینی، همزمان یا پسینی و از دید شیوه به صورت کلی یا مرحله‌ای باشد. مهم است که برای کاهش فساد در مورد معاملات دولتی، اولاً باید نظارت مراجع خارجی بیشتر شود. ثانیاً نظارت پیشینی و همزمان حتی‌الامکان جای نظارت پسینی را بگیرند و ثالثاً نظارت به صورت مرحله‌ای انجام

شود. اصل مهم دیگر "تعدد مراجع نظارتی" در قراردادهای دولتی در مرحله اجرا و حتی پیش از آن است. افزایش مراجع تصویب کننده و نظارتی که از آن تحت عنوان "قاعده چهار چشم" یاد می‌شود مبین این است که افزایش نهادهای نظارتی و بازرسیهای متقاطع یکی از ضروریات حاکم ناشی از اصل پاسخگویی در معاملات دولتی است. بدیهی است که به هر میزان مراجع بیشتری بر قراردادها نظارت کنند، فساد کاهش خواهد یافت.

نظارت درونی بر مرحله اجرای قراردادها در کشور ما عمدتاً بر عهده خود دستگاه اجرایی منعقدکننده معامله است که همین امر خود می‌تواند بستر تبانی و فساد را فراهم سازد؛ اما جدا کردن مراجع مالی، قراردادی و فنی می‌تواند خطر فساد را کاهش دهد (خالقی و فضلی، ۱۳۹۷، ص ۲۱۰).

ب) مرحله حسابرسی و نظارت پایانی

مهمترین اصل حاکم بر این مرحله، اصل پاسخگویی است؛ بدین معنی که هم مدیران و مسئولان نهادهای و هم اشخاص ناظر اعم از بازرسان و ممیزان و حسابرسان باید فرایند چهارگانه پیشین در مورد معاملات را بدقت مورد رصد قرار دهند و از قانونی بودن آنها همچون هزینه کردن بودجه در محل‌های مشخص به میزان لازم، نبود نقص یا ایراد اساسی در طرحها، کیفیت آنها و رفع کمبودها، گرفتن تضمین و مواردی از این قبیل اطمینان به دست آورند و در صورت مشاهده تخلف، علت را جویا شوند و آن را به مراجع قانونی اعلام کنند. مراجع نظارتی باید در پرتو اصولی که قبلاً بیان شد، قانونی بودن اجرای مقررات مربوط به تشریفات معاملات و واگذاریها، همچون نبود تقلب، تدلیس، تبانی، نگرختن تضمین یا تأمینات مالی و عدم نظارت بر تحویل بموقع طرح و دیگر تخلفات را رصد کنند و از قانونی بودن برگزاری فرایند معاملات اطمینان یابند. ناگفته پیداست الکترونیکی شدن فرایندها تا چه میزان کارایی و امکان نظارت را افزایش می‌دهد و سبب افزایش شفافیت و کاهش فساد در این حوزه می‌شود (صالحی و زرندی، ۱۳۹۲، ص ۲۹).

۸. نتیجه‌گیری

مبارزه جدی با هرگونه فساد در حوزه معاملات دولتی مستلزم وضع مقررات جامع درباره معاملات دولتی و بویژه شیوه‌های آن مانند مناقصه و مزایده و نیز پیش بینی ضمانت اجراهای کیفری لازم است. متأسفانه وجود قوانین و آیین نامه‌های مالی و معاملاتی ناهمگون و پراکنده، که معمولاً بر اساس خواست و تمایل دستگاه‌های اجرایی مختلف و در راستای منافع سازمانی خاص این دستگاه‌ها تصویب شده، و نبود قوانین جامع مالی و معاملاتی بویژه در بخش مزایده‌ها سبب بی اثر شدن قوانین کیفری حاکم بر

این معاملات شده است. نظر به اینکه قوانین کیفری موجود با تحولات نظام مالی ایران تناسبی ندارد، لازم است بسیاری از آنها از جمله ماده واحده قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی و قانون منع مداخله کارمندان دولت در معاملات دولتی و ... بازنگری شود.

یکی از مفیدترین و کم هزینه‌ترین راه‌های کاهش میزان جردم، بویژه فساد مالی اداری، رانت خواری، ارتشا و تبانی در معاملات دولتی و... توسل به رویکرد پیشگیرانه غیرکیفری در سیاست جنایی کشورها است. پیشگیری وضعی به عنوان یکی از راهکارهای مبتنی بر حذف یا کاهش موقعیت‌های جرم‌زا و دور نگه داشتن گروه‌های خطر دار از موقعیت‌های مجرمانه در جرائم فساد مالی اداری و حوزه معاملات دولتی دارای اهمیت بسزایی است. اهمیت این موضوع از توجه در مصداق‌های مختلف مورد توجه در کنوانسیون مریدا بخوبی آشکار است. با روشهای پیشگیری وضعی نیز می‌توان در زمینه اجرایی با پیش بینی ساز و کارهای کنترلی و نظارتی و شفاف سازی قرار داد های دولتی تأمین کالا و خدمات، خرید و فروش اموال دولتی (مناقصه و مزایده) و ... از ارتکاب مصداق‌های فساد مالی و اداری تا حد زیادی پیشگیری کرد. هم چنین در زمینه تقنینی و نظارتی نیز با تصویب قوانین ساده، صریح، منجز، کارشناسانه به همراه ضمانت اجراهای مناسب و اصلاح قوانین موجود با رویکرد افزایش هزینه ارتکاب جرم می‌توان از ارتکاب جرم جلوگیری کرد.

وجود مقامات نظارتی در زمینه فعالیتهای مالی و اداری و الزام مقامات دولتی به اعلام میزان دارایی و ارتقا شفافیت در معاملات دولتی از طریق دسترسی آزاد همه مردم و بویژه رسانه‌ها به اطلاعات مربوط در پیشگیری از جرم در حوزه مالی و اداری نقش مهمی دارد که اهمیت آن توسط نظام قانونگذاری ما بخوبی درک نشده است. قانونگذار ایران، اگر چه از گذشته تا امروز، اقداماتی را در زمینه مبارزه با جرائم اداری مالی و اقتصادی به عمل آورده است به نظر می‌رسد گرایش غالب در این اقدامات با رویکرد سرکوبگرانه شکل می‌گیرد و نسبتاً، پیشگیری غیر کیفری و بویژه پیشگیری وضعی مورد توجه قرار نگرفته است. در مواردی نیز که شیوه‌ها و روشهای پیشگیری وضعی از متون قانونی استنباط می‌شود، نبود نهاد خاص و فنی در موضوع پیشگیری به روند کند اثر گذاری پیشگیری وضعی دامن می‌زند. هر چند اخیراً شاهد تصویب قوانین و آیین نامه‌ها به منظور هماهنگی با کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد در کشور بوده ایم به نظر نمی‌رسد کافی و وافی به مقصود باشد. نکته پایانی اینکه با توجه به گستردگی معاملات دولتی و هماهنگ با تحولات جهانی، تحولاتی ایجاد شود تا خلأهای موجود را پوشش دهد.

۹. پیشنهادهای کاربردی

- تصویب قانونی جامع و مانع درباره پیشگیری از جرم بر مبنای اصول فنی و تخصصی و بارعایت موازین حقوق بشری
- پیش بینی تمام روشهای پیشگیری وضعی در این قانون و ایجاد ساز و کار نظارت
- پرهیز از متون پراکنده قانونی بعضاً متروک
- نوآوری و شفافیت معاملات و ذخیره سازی دلائل و اسناد قابل دسترسی به منظور کاهش فساد اداری
- تدابیر کیفری و غیر کیفری در پنج مرحله تشخیص نیازمندیها، پیشفراخوان و فراخوان، بستن قراردادها، اجرای قراردادها و نظارت و حساسرسی با توجه به اسناد بالادستی همچون اصل ۴۶ قانون اساسی و کنوانسیون مبارزه با فساد (میردا)
- استحاله هماهنگ با تحولات جهانی در پرتو رهنمودهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی که برگرفته از تجربه عملی کشورهای عضو آن سازمان است.
- مدیریت تعارض منافع تمام اقدامات و تدابیر اداری، نظارتی، قضایی و شبه قضایی لازم برای پیشگیری از تعارض منافع اشخاص در برابر منافع عمومی

۱۰. سپاسگزاری

در پایان این مقاله بر خود لازم می دانیم از تمامی کسانی تشکر و سپاسگزاری کنیم که در این پژوهش به ما کمک کردند.

- ابوتیبه، فرخ الدین؛ کاشانی، جواد و فتحی زاده، امیرهوشنگ. (۱۳۹۸). اصل شفافیت در معاملات دولتی. *مطالعات فقه و حقوق اسلامی*، س ۱۱، ش ۲۰، ص ۶۴-۳۷. قابل بازیابی از: https://feqh.semnan.ac.ir/article_3881.html
- احمدی، علی. (۱۳۹۵). آسیب شناسی فرایند مناقصه و مزایده و شناسایی فسادهای آن. *فصلنامه دانش ارزیابی*، س هشتم، ش ۲۸، ص ۶۴-۴۸. قابل بازیابی از: <https://www.magiran.com/paper/1669172>
- اخباری، محمد و زیدی زاده، سمیرا. (۱۳۹۰). برآورد اندازه بهینه دولت در اقتصاد ایران با استفاده از تخمین منحنی آرمی. *فصلنامه روند پژوهشهای اقتصادی*، س نوزدهم، ش ۶۰، ص ۸۱-۱۱۲. قابل بازیابی از: <https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=181634>
- بهرامی، سهراب. (۱۳۹۲). بسترهای وقوع تبانی و فساد در مناقصات و راهکارهای مقابله با آن. *فصلنامه کارگاه*، س ششم، ش ۲۲، ص ۱۴۵-۱۳۲. قابل بازیابی از: <https://www.magiran.com/paper/1838355>
- جعفری، امین. (۱۳۸۶). اسرار حرفه ای و حقوق کیفی اقتصادی و تجاری. *فصلنامه فقه و حقوق*، س چهارم، ش ۱۴، ص ۱۵۸-۱۳۱. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/20120329105702-2099-14.pdf>
- حبیب زاده، محمد جعفر و منصورآبادی، عباس. (۱۳۷۹). بررسی تطبیقی اختلاس و تصرف غیر قانونی در حقوق کیفری ایران. *ماهنامه دادرسی*، س چهارم، ش ۲، ص ۶۲-۴۱. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/20120413144217-2172-171.pdf>
- حبیبی، یدالله. (۱۳۹۴). حقوق و قوانین معاهدات دولتی. انتشارات مجد.
- خضری، محمد؛ تربیتی مقدم، فرهاد و نظری، محمد رضا. (۱۳۹۶). شناسایی زمینه‌های فساد اقتصادی در مناقصه‌های دولتی. *فصلنامه اقتصاد تطبیقی*، س چهارم، ش ۲، ص ۲۴-۱. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/1567590767-9728-96-2-1.pdf>
- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر. (۱۳۸۷). حقوق اداری. انتشارات سمت.
- علیخانی، حمید و معصوم زاده زواره، ابوالفضل. (۱۳۸۷). مفاهیم و الگوهای خرید سازمانی با رویکرد خرید در سازمانهای دولتی. *فصلنامه بررسیهای بازرگانی*، س ششم، ش ۳۲، ص ۵۸-۴۳. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/20101128212110-p0140602160431-OLDRLE.pdf>

- غلامی، رضا. (۱۳۸۹). جرائم در بانک و بانکداری. انتشارات آژنگ.
- فاتح، علی. (۱۳۸۶). ارزیابی قوانین و مقررات ایران در زمینه معاملات دولتی در پرتو موافقتنامه تدارکات دولتی سازمان تجارت جهانی. فصلنامه پژوهش‌های تجارت جهانی، ش ۶ و ۷. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/20120325152759-1044-20.pdf>
- فرجیه، محمد و مقدسی، محمدباقر. (۱۳۹۲). پاسخهای کیفری عوامگرایانه به مفاسد اقتصادی. فصلنامه مطالعات حقوق تطبیقی، س چهارم، ش ۲، ص ۱۵۵-۱۳۷. قابل بازیابی از: <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=241729>
- فضلی، مهدی و خالقی، ابوالفتح. (۱۳۹۷). کاستی‌های تقنینی در پیشگیری از فساد در معاملات دولتی داخلی در پرتو اصول ساختاری حاکم بر آنها. فصلنامه پژوهش‌های حقوق کیفری، س ششم، ش ۲۳، ص ۲۱۲-۱۷۱. قابل بازیابی از: https://jclr.atu.ac.ir/article_8944.html
- قربانی درآباد، بهزاد. (۱۳۹۹). مقدمه ای بر حقوق معاملات دولتی. نشریه دانش حقوق مالیه، س سوم، ش ۱۱. قابل بازیابی از: <https://malieh.dmk.ir/article-1-149-fa.pdf>
- قلی‌پور، رحمت‌الله و نیک‌رفتار، طیبه. (۱۳۸۵). فساد اداری و راهکارهای مناسب برای مبارزه با آن. نشریه مجلس و پژوهش، س سیزدهم، ش ۵۳، ص ۵۴-۳۳. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/20120325202039-1149-218.pdf>
- کامرانی شریف، سعید رضا. (۱۳۹۹). رابطه شفافیت و فساد. انتشارات جالیز.
- کاویانی، امیر؛ عطریان، فرامرز و مشهدی، علی. (۱۳۹۹). تحلیل لایحه جامع شفافیت و تأثیر آن بر کاهش فساد و ارتقای سلامت نظام اداری. فصلنامه تحقیقات حقوقی آزاد، س سیزدهم، ش ۵۰، ص ۱۱۷-۹۹. قابل بازیابی از: http://alr.iauctb.ac.ir/article_675232.html
- کوشا، جعفر و رخ‌فروز، روح‌الله. (۱۳۸۶). سیاست جنایی ایران در قبال بزه اخذ پورسانت. فصلنامه مفید، س سیزدهم، ش ۶۱، ص ۱۱۸-۹۷. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/20120426175104-5192-277.pdf>
- کیانی، حبیب‌اله. (۱۳۹۰). مبانی و اصول حقوق حاکم بر معاملات دولتی در ایران، تهران، دانشگاه امام صادق (ع).
- محسنی، عباس. (۱۳۸۲). تاریخچه معاملات دولتی در ایران. نشریه مجلس و پژوهش، س دهم، ش ۳۹، ص ۱۹۲-۱۸۳. قابل بازیابی از: <https://www.magiran.com/paper/136729>

- منتی نژاد، صادق. (۱۳۸۹). بررسی جرائم علیه اموال دولت. انتشارات جاودانه.

- زارع، محمدحسن؛ فتحی‌زاده، امیرهوشنگ؛ ناصری، سیدمهدی؛ دژم‌خوی، غزاله؛ صباغیان، علی؛ موسوی زنوزی، موسی و دیگران. (۱۳۸۹). سازمان جهانی تجارت ساختار قواعد و موافقتنامه‌ها. انتشارات شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

- نجفی ابرند آبادی، علی حسین. (۱۳۹۳). پیشگیری عادلانه از جرم. انتشارات سمت.

- هداوند، مهدی و کاظمی، داوود. (۱۳۹۲). تأملی بر اصول مدرن حقوق اداری در قانون مدیریت خدمات کشوری، فصلنامه راهبرد، س بیست و دوم، ش ۲. قابل بازیابی از: <http://ensani.ir/file/download/article/20150422140617-9518-74.pdf>

- Arrow smith, S. and Try bus, M. (2003). **Public Procurement: The Continuing Revolution**. Kluwer Law International London.

- Arrow smith S, (2005), **The Law of Public and Utilities Procurement**, Sweet & Maxwell London, pp: 2-8

- Billger S.M & Goel R.K. (2009), Do existing corruption levels matter in controlling corruption? Cross-country quantile regression estimates. **Journal of Development Economics**, Vol. 90, pp. 299-305.

- Devi Ratnono & Arini Cholpia (2021). **Problems and perspectives in Management**. 19(4), 29-39. doi: 1021511/ppm.19(4).2021.03

- Fazekas, M., Sberna, S., & Vannucci, A. (2022). The extra-legal governance of corruption: Tracing the organization of corruption in public procurement. **Governance**, 1-23. Available at: <https://doi.org/10.1111/gove.12648>

- Kaufman, D (1997), **Corruption: The facts**, World Bank working paper, viewed 2, www.worldbank.org

- Kaufmann, Daniel & Vicente, Pedro C. (2005). **Legal Corruption**. Second Draft, available at: https://papers.ssm.com/sol/3/papers.cfm?abstract_id829844

- Richard E. Hecklinger OECD (2005). **Fighting Corruption and Promoting Integrity in Public Procurement**. OECD Publishing.

- OECD (2007). **Integrity in Public Procurement; Good Practice from A to Z**. OECD Publishing, Paris, available at: <http://www.oecd.org/development/effectiveness/38588964.pdf>

- OECD (2008). **Keeping Government Contracts Clean**, Policy Brief. OECD Publishing, available at: <http://transparency.hu/uploads/docs/oecd.145.pdf>

- OECD (2009). **OECD Principles for Integrity in Public Procurement**. OECD Publishing, available at: <http://www.oecd.org/gov/ethics.48994520/pdf>

- OECD (2011). **Transparency in Public Procurement**. Government at a Glance 2011.

- OECD Publishing, available at: 10.1787/gov_glance-2011-47-en
- OECD (2014). **Foreign Bribery Report: An Analysis of the crime of Bribery of Foreign Public Officials**. available at: <http://www.oecdilibrary>.
- OECD (2015). **OECD Recommendation of the Council on Public Procurement**. OECD Publication, available at: [https://www.slideshare.net/OECD-GOV/oecd-recommendation-onpublic-procurement 2015](https://www.slideshare.net/OECD-GOV/oecd-recommendation-onpublic-procurement-2015)
- OECD (2016). **Preventing Corruption in Public Procurement**. OECD Publishing available at: <http://www.oecd.org/gov/ethics/Corruption-in-Public-Procurement-Brochure.pdf> OECD Publishing. Paris. available at: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/anti-bribery-convention.44956834/pdf>
- Palguta, Jan (2013). **Nonlinear Incentive Schemes and Corruption in Public Procurement: Evidence from the Czech Republic**. Charles University, Center for Economic Research and Graduate Education, Prague, Czech Republic.
- Hudson, S., González-Gómez, H.V. & Claasen, C. (2021). Societal Inequality, Corruption and RelationBased Inequality in Organizations. *Journal of Business Ethics*. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10551-021-04957-3>
- Szymanski, S. (2007). **How to Fight Corruption Effectively in Public Procurement in SEE Countries**. Paris

